

УДК 94 (477.87):281.961+94(73)
[https://doi.org/10.24144/2523-4498.2\(49\).2023.290702](https://doi.org/10.24144/2523-4498.2(49).2023.290702)

АРХІЄПІСКОП АДАМ (ФИЛИПОВСЬКИЙ): НОВІ ДОКУМЕНТИ ПРО ВІЗИТ НА ПІДКАРПАТСЬКУ РУСЬ

Юрій Данилець

кандидат історичних наук, доцент; доцент кафедри археології, етнології та культурології, ДВНЗ

«Ужгородський національний університет», Ужгород

E-mail: jurij.danilec@uzhnu.edu.ua

Scopus Author ID: 56032318300

Researcher ID: P-6617-2017

<https://orcid.org/0000-0003-0592-3907>

У статті вперше вводяться в науковий обіг документи про візит єпископа Адама (Филиповського) в червні 1926 р. на Підкарпатську Русь. Автор залучив до аналізу джерела з кількох архівів різних країн. Серед них документи Державного архіву Закарпатської області, Національного архіву Чеської Республіки та Архіву Канцелярії Президента Республіки в Празі. Певний інтерес також представляє епістолярна спадщина чеського єпископа Горазда (Павліка), котра зберігається в Архіві Оломоуцько-Брненської єпархії в Оломоуці. Документальні джерела доповнює періодика. У статті використано публікацію з ужгородської газети «Novoje vretja», котра видавалася латинкою. У тексті подається коротка характеристика життєвого шляху єпископа Адама, відображено його зв'язки з окремими мешканцями Підкарпатської Русі. Автор наголошує, що діяльність згаданого архієрея відіграла важливу роль в житті американського православ'я першої половини ХХ ст. Вивчення біографії Филиповського дає підстави стверджувати, що його діяльність недостатньо розроблена в історіографії, а сам візит на Підкарпатську Русь навіть не згадується істориками. Автор прослідковує становлення Адама (Филиповського), його освітній рівень та професійну діяльність. Підкреслено, що він був випускником Львівського університету, займався журналістикою, згодом пройшов по всіх щаблях священничої кар'єри. Ініціатором його хіротонії в 1922 р. був єпископ Пітсбурзький Стефан (Дзюбай), котрий хотів укріпити свої позиції в Канаді у протистоянні з митрополитом Платоном (Рождественським). Єпископ Адам очолив громади карпаторосів, котрі проживали в ряді міст Канади, а потім поширив свою юрисдикцію також на американські парафії вихідців із «старого краю». Програвши митрополиту та отримавши заборону РПЦЗ єпископ залишив за собою значний вплив і домогся визнання своєї єпархії Карловацьким Синодом. До статті додаються кілька документів із фондів ДАЗО, котрі характеризують політику чехословацької влади щодо православної церкви та описують хід візиту єпископа на Підкарпатську Русь.

Ключові слова: Адам (Филиповський), єпископ, православна церква, Підкарпатська Русь, США.

Постановка проблеми. Православна церква на Підкарпатській Русі (Закарпатті) в 1920 – 1930 рр. перебувала на стадії інституційної розбудови. Створення у 1921 р. на прохання чехословацького уряду сербської юрисдикції мало на меті домогтися заснуванню автокефальної церкви в країні. Непорозуміння Праги та Белграду сприяло заснуванню в 1923 р. Веселенським патріархатом альтернативної юрисдикції – Празької архієпископії, котра повинна була реалізувати раніше задуманий проект. Розділення православних не сприяло упорядкуванню церковного життя, а під тиском белградського уряду і Сербської православної церкви (далі – СПЦ) Т. Масарик відмовився від підтримки архієпископа Савватія (Врабец), визнавши в 1926 р. остаточно сербський напрямок. У подальші роки чехи намагалися втілити у життя план автокефальної церкви, однак в 1931 р. змушені були погодитися на утворення Мукачівсько-Пряшівської єпархії. Цей крок завершив інституційне впорядкування православної церкви в Чехословаччині, котра складалася таким чином з двох кафедр: Чеської та Мукачівсько-Пряшівської.

Відсутність постійного архієрея від СПЦ до 1931 р. сприяла налагодженню контактів підкарпатських православних з єпископами поза меж ЧСР. Знайдено документи про молитовні зв'язки з пред-

ставниками РПЦЗ, американським архієреями різних юрисдикцій та навіть з «тихонівською» церквою. Невідомим фактом є візит в червні 1926 р. на Підкарпатську Русь єпископа Адама (Филиповського), котрий проживав у США.

Автор ставить собі за мету ввести в науковий обіг раніше невідомі документи про приїзд американського православного архієрея в ЧСР та показати реакцію на цей візит офіційної влади.

Джерела та література. Історіографія діяльності єпископа Адама (Филиповського) наразі є надзвичайно бідною. Не опубліковано жодної узагальнюючої монографії про його життя, не говорячи вже про поїздку архієрея на Закарпаття. Якщо говорити про окремі статті, то слід виокремити публікацію американського дослідника Майкла Верла [Woerl]. Доступним є також некролог, опублікований після смерті архієпископа Адама на шпальтах газети «The Philadelphia Inquirer» [The Philadelphia Inquirer, 1956, р. 35]. Найповнішою статтею про діяльність архієпископа Адама до 1938 р. є робота Юрія Данильця, опублікована нещодавно на сторінках словацького наукового видання «Pravoslavny teologický sborník» [Данилець, 2023]. Разом з тим, про діяльність владики Филиповського згадують у своїх працях Пантелеймон Божик [Божик, 1927], Іван Красовський [Красовський,

1992], Роман Дубец [Dubec, 2011].

Джерельною основою даної публікації прослужили неопубліковані раніше документи Архіву Канцелярії Президента Республіки в Празі, Національного архіву Чеської Республіки в Празі, Архіву Оломоуцько-Брненської єпархії в Оломоуці, Державного архіву Закарпатської області.

Слід зауважити, що біографістика архієреїв православної церкви зараз дуже активно розвивається. Вийшли монографічні видання присвячені архієпископу Савватію (Врабецу) [Marek, Bureha, Danilec, 2009], єпископу Горазду (Павліку) [Marek, 2019], митрополиту Досифею (Васичу) [Marek, 2020], митрополиту Володимиру (Громадському) [Борщевич, 2021] і т.д.

Виклад основного матеріалу. Майбутній архієрей народився в 1881 р. в с. Руда (нині Стрийського району Львівської області) в родині греко-католицького священника. Вищу освіту здобував на богословському, а потім на юридичному факультеті Львівського університету, який закінчив (з перервами) в 1906 р. У період з 1903 р. по 1905 р. перебував у США, працював журналістом та співав у архієрейському хорі [Данилець, 2023, с. 140–141]. Одружився на вдові, що пізніше створювало для нього проблему в священничому служінні [Canadian Orthodox History Project]. Отримавши диплом знову повертається до Америки. 14 вересня 1912 р. рукоположений у сан диякона, а 17 вересня – у сан священника єпископом Олександром (Немолівським). Обслуговував різні парафії в штатах Нью-Джерсі та Нью-Йорк, редагував газету «Свѣтъ», викладав у духовній семінарії в Тенафлаї [Woerl].

В 1916 р. керуючий Північноамериканською єпархією Російської православної церкви архієпископ Євдоким (Мещерський) призначив Адама деканом православних парафій у Канаді [Свобода, с. 4]. Наступного року Филиповський посів посаду настоятеля Свято-Троїцького собору у Вінніпезі. Як вдівець пострижений у чернецтво та зведений у сан архімандрита [Woerl]. 25 жовтня 1922 р. відбулася хіротонія архімандрита Адама в єпископи для Канадської кафедри. Її здійснили єпископ Пітсбурзький Стефан (Дзюбай) та єпископ Моравсько-Сілезький Горазд (Павлік) [Три Владьки], [Учасники літургійної служби]. Митрополит Платон (Рождественський) не визнав канонічну дійсність єпископської хіротонії єпископа Адама, що призвело до затяжного конфлікту між архієреями. Архієрейський Собор РПЦЗ у жовтні 1924 р. підтримав позицію митрополита та заборонив Адама у служінні [Послання Собора, 1924, с. 3].

П. Божик зазначає, що на початку 1926 р. єпископ Адам виїхав зі скаргою на митрополита Платона до Сремських Карловців [Божик, 1927, с. 295]. Внаслідок складних домовленостей у вересні того ж року Синод РПЦЗ зняв з єпископа Адама заборону [Опредѣлення, 1926, с. 8]. На нашу думку, для архієреїв у Сремських Карловцях цей акт розцінювався як протипапа митрополиту Платону, котрий ввійшов у конфлікт з Синодом. До весни 1927 р. єпископ Адам перебував у Європі, проживаючи переважно у Польщі. Однак, вже у травні він повернувся до Канади, порушивши при

цьому обіцянки надані керівництву РПЦЗ. Подальша біографія архієрея є складною та суперечливою. У 1936 р. зведений у сан архієпископа. Він кілька разів змінював юрисдикцію та врешті опинився під протекцією Московського патріарха. Після Другої світової війни відіграв важливу роль у житті православної церкви в Північній Америці. Помер 29 квітня 1956 р. [The Philadelphia Inquirer, 1956, р. 35].

Під час своєї поїздки до Європи в 1926 – 1927 рр. єпископ Адам (Филиповський) відвідав Підкарпатську Русь. Сам візит не відображений в біографічних розвідках про американського архієрея. Невеликий фрагмент спільної українсько-американської історії знайшов відображення у джерелах кількох архівів та у періодиці. Газета «Novoje vremja» повідомляла, що єпископ приїхав до Ужгороду 19 червня 1926 р. із Галичини. Редакція підкреслювала, що «для чого А. Филиповський приїхав на Підкарпатську Русь і що у нього на думці, покаже найближче майбутнє» (додаток 1) [Novoje vremja, 1926, s. 2].

Головнослужний Мукачівського округу Соліч того ж дня відрепортував Жупанатському уряду, що 20 червня 1926 р. о пів на 10 годину очікується приїзд «православного єпископа Адама Филиповського, владики Канадського, із Сполучених Штатів Америки» [ДАЗО, ф. 16, оп. 1, спр. 239, арк. 1]. Жандарми слідували за пересуванням єпископа по території Підкарпатської Русі надзвичайно прискіпливо. Буквально через 30 хв після прибуття архієрея до с. Великі Лучки жандармський начальник телеграфував до Мукачєва. Він повідомив, що єпископ прибув на авто з директором Руського народного банку в Ужгороді та двома жінками. Зустрічав гостей православний священник Дмитро Беляков [Там само, арк. 2]. 22 червня жупан через телеграф передав отриману інформацію до Президії Політичного управління Підкарпатської Русі в Ужгороді. Документ містив додаткову інформацію про літургію та присутність на ній близько 5000 вірників [Там само, арк. 3].

Більш об'ємний звіт окружний уряд в Мукачєві надіслав до жупанату 22 червня 1926 р. (додаток 2). У ньому йшлося про відправлення єпископом Адамом літургії в сільському храмі с. Великі Лучки. Особливу увагу жандарми звертали на зміст проповіді, окремі цитати з якої наводилися у звіті [Там само, арк. 4–4 зв.]. Зокрема, єпископ заявив, сказав, що «*приїхав з Америки на прохання тамтешніх русинів, щоб передати привітання православним братам і сестрам*» [Там само, арк. 4]. Після спільного обіду на фарі владики відбув разом із священником Д. Беляковим до сусіднього села Горонда. Цей маршрут також був вивчений жандармерією. У звіті від 23 червня 1926 р. окружний начальник Соліч повідомляв, що єпископ поїхав до о. Д. Белякова, адже знав його ще з часів перебування священнослужителя в Америці. Дійсно Беляков навчався в духовній семінарії в Тенафлаї, коли там викладав Адам (Филиповський). В Горонді архієрей також служив літургію, потім перебував у будинку священника та спілкувався виключно з його родиною [Там само, арк. 5].

Листування віцегубернатора з жупанським урядом

в Мукачеві свідчить, що Антоніна Розсипала цікавила в першу чергу мета візиту американського єпископа та документи, за якими він потрапив до Чехословаччини [Там само, арк. 6]. Зібравши доступну інформацію віцегубернатор негайно відзвітував до Праги. В Архіві Канцелярії Президента Республіки та у фондах Національного архіву в Празі виявлено лист А. Розсипала від 23 червня 1926 р., котрий було адресовано Президії Міністерства внутрішніх справ, Президії Ради Міністрів, Канцелярії Президента Республіки та Міністерству шкільництва та народної освіти. Ретранслюючи інформацію із звітів окружного начальника та жупанату він доповнював її новими фактами. Зокрема у звіті йдеться, що єпископ прибув у с. Великі Лучки о 9 год. 30 хв. у супроводі директора типографії «Школьная помощь» Іларіона Цуркановича та директора «Руського національного банку» в Ужгороді Петра Гаталяка. Крім того, з ними у автівці приїхали дві жінки, очевидно дружини згаданих вище осіб. Глава Політичного управління краю не знав мету приїзду архієрея та заплановану тривалість його перебування на Підкарпатській Русі. Загалом чиновник негативно оцінював даний візит. Він переконував, що через непорядкованість місцевої релігійної ситуації часті візити закордонних єпископів можуть призвести ще до більшого хаосу [Archiv KPR 1, NA Praha 1].

Черговий звіт окружного начальника до жупанатського управління датований 28 червня 1926 р. (додаток 3). У ньому йшлося про від'їзд єпископа 24 червня до Львова. Окремо у документі наводяться не точні відомості про релігійну приналежність батька Филиповського, про його мандрівку до Австрії, маршрут пересування з США до Польщі. Соліч наголосив, що *«ніякої політичної активності владика тут не виявляв»* [ДАЗО, ф. 16, оп. 1, спр. 239, арк. 7].

12 липня 1926 р. Президія Політичного управління Підкарпатської Русі підготувала новий звіт, на цей раз адресований Президії Міністерства внутрішніх справ. У кінці документу зазначалося, що його копію необхідно надіслати до Президії Ради Міністрів, Канцелярії Президента Республіки, Міністерства шкільництва та народної освіти й Міністерства закордонних справ. Звіт підписав не А. Розсипал, а хтось із чиновників канцелярії [Archiv KPR 2, NA Praha 2]. Підготовка даного документу носила узагальнюючий характер, нічого нового крім згадки про поїздку до Польщі для відвідин родичів, він не містить. Важливим є приписка в шапці документу, де вказано, що це є відповідь на лист від 26 червня 1926 р. Таким чином, можна зробити висновок, що з боку МВС також надсилалися документи в Ужгород, які очевидно мали на меті прояснити ситуацію з приїздом єпископа Адама. Однак вони не збереглися в архівних фондах.

Цікавилось діяльністю американського архієрея й чехословацьке МЗС. У листуванні канцелярії віцегубернатора та жупанатського уряду в Мукачеві від 15 липня 1926 р. згадується декрет Міністерства закордонних справ від 2 липня 1926 р. Згідно із ним, від жупана вимагали в прискореному темпі подати звіт про те, яким паспортом користувався православний єпископ та яке чехословацьке посольство надало йому візу на в'їзд до республіки [ДАЗО, ф. 16, оп. 1, спр. 239,

арк. 8].

Жупан переадресував декрет по вертикалі вниз, вимагаючи 19 липня того ж року від окружного начальника негайно з'ясувати необхідну інформацію [Там само, арк. 9]. Датування документів свідчить про надмірну бюрократичність процесу управління в Першій Чехословацькій Республіці. Хоча вимога жупанату йшла під грифом «velmi nutné», окружний начальник виконував його десять днів. Лише 29 липня 1926 р. до жупанату надійшла відповідь від окружного уряду. У документі під числом 2061 окружний начальник повідомляв, що американський архієрей можливо отримав візу від *«чехословацького посольства у Львові або у Белграді»*. Таким чином, точною інформацією Соліч так і не володів [Там само, арк. 10]. Крім того, до листа додавалася копія документу за №1830 від 29 червня 1926 р. (додаток 4). У ньому йшлося про візит єпископа Адама 24 червня того ж року до публічного державного нотаря в Мукачеві. Очевидно після бесіди з нотарем окружний начальник з'ясував, що Адам був громадянином США та використовував американський закордонний паспорт. Крім того, у листі йдеться про приїзд архієрея нібито на прохання вихідців із с. Великі Лучки, котрі проживали в американському Пітсбурзі [Там само, арк. 11]. Можна припустити, що донесення №1830 раніше не було взято до уваги жупанатом, тому до нього знову довелося повертатися.

3 серпня 1926 р. жупанат телеграфом передав здобуті відомості до Політичного управління Підкарпатської Русі в Ужгороді. Згадуючи про візит до публічного державного нотаря в Мукачеві, жупан називає його прізвище: доктор Олександр Гассай [Там само, арк. 12]. Щоб зрозуміти причину зустрічі єпископа Адама з нотарем необхідно звернутися до додаткових джерел. Виявляється, що О. Гассай (1879 – 19??) походив із Лемківщини [Дуфанец, 1997, с. 3]. Він працював адвокатом в Мушині, редагував газету «Лемко», був секретарем та головою Руської бурси ім. Венедикта Мійського в Новому Сончі [Горбаль, 2020]. На початку Першої світової війни він був заарештований та засуджений до страти за звинуваченням у державній зраді на другому віденському процесі проти москвофілів (25 вересня 1916 р. – 17 лютого 1917 р.). За словами буковинського історика Віталія Гайсенюка, всі засуджені на процесі отримали амністією імператора Карла I у 1917 р. [Гайсенюк, 2017, с. 230]. Цікаво, що на цьому ж процесі серед підсудних фігурував й Іларіон Цурканович, котрий, як згадувалося вище, також відвідував єпископа в с. Великі Лучки. Можна припустити, що Адам (Филиповський) був знайомий з обома москвофілами ще раніше, в період свого проживання в Галичині.

Інформація про візит владики Адама на Підкарпатську Русь збереглася також в Архіві Оломоуцько-Бренської єпархії в Чехії. У листуванні священника Д. Беякова з єпископом Гораздом (Павліком) нами виявлено згадку про приїзд архієрея до с. Горонда. 25 червня 1926 р. Беяков пише у листі, що до нього приїхав Филиповський, котрий гостював у селі три дні і поїхав до Польщі [AUEROBE Olomouc 1, арк. 2]. Припускаємо, що архієрей агітував Беякова повер-

нутися з ним до США, адже у тексті священник пише про наміри покинути Підкарпатську Русь, якщо не буде завершено інституційне впорядкування єпархії.

У документах Сербської православної церкви приїзд єпископа Адама (Филиповського) зовсім не згадується. Очевидно серби не вважали його візит посяганням на їхню канонічну територію, вважаючи архієрея приналежним до Карловацького Синоду.

Висновки. Отже, аналіз нововиявлених документів дає підстави говорити про те, що візит єпископа Адама (Филиповського) на Підкарпатську Русь носив дружній та символічний характер. З одного боку, він морально підтримав частину вірників, котрі тривалий період часу не бачили православного архієрея. З другого боку, перебування американського єпископа серйозно не вплинуло на інституційне впорядкування церкви. Можна припустити, що о. Дмитро Беляков, який був членом Духовної консисторії автономної Карпаторуської православної церкви, узгоджував можливість візиту з делегатом СПЦ єпископом Досифеєм (Васичем). Останній, хоч і не міг заїхати на

територію єпархії з 1924 р. через конфлікт з чехословацьким урядом, вважався канонічним керівником сербської юрисдикції на Підкарпатській Русі. Однак ці документи нами не виявлені. Переписка чехословацьких урядовців різного рівня свідчить про те, що влада була серйозно стурбована візитом православного єпископа з США. Віцегубернатор А. Розсипал вважав сам факт приїзду іноземних єпископів шкідливим для інституційного впорядкування життя православної церкви на Підкарпатській Русі. Можна припустити, що чехословацький МЗС знав про конфлікт між єпископом Адамом та митрополитом Платоном, а також про складні відносини обох архієреїв з Синодом в Сремських Карловцях. Спроби митрополита Антонія (Храповицького) поширити свою владу на Підкарпатську Русь очевидно не були забуті Прагою, що і спонукало її до тотального контролю за кроками єпископа Адама на території республіки. Проблематика, котра піднята нами у статті заслуговує на подальше дослідження із залученням ширшого кола документів.

Список використаних джерел

- Adam Filippovskij, 1926, *Novoje vremja*, 24 junija, s. 2.
- Archiv KPR 1 – Archiv Kanceláře prezidenta republiky, Praha. Archiv KPR, f. KPR – protokol PR (Podkarpatská Rus), (1919), sign. PR 713, inv. č. 895. PR 364/26. Віцегубернатор А. Розсипал до Канцелярії Президента, МШіНО, Президії Ради Міністрів та МВС, 23.06.1926.
- Archiv KPR 2 – Archiv KPR, f. KPR – protokol PR (Podkarpatská Rus), (1919), sign. PR 713, inv. č. 895. PR 375/26. Президія Політичного управління Підкарпатської Русі до Міністерства внутрішніх справ, 12.07.1926.
- AUEROBE Olomouc 1 – Archiv úřadu eparchiální rady olomoucko-brněnské eparchie Pravoslavné církve v českých zemích a na Slovensku, Olomouc. AUEROBE Olomouc, f. Matěj Pavlík-Gorazd. Složka Korespondence Podkarpatská Rus. Лист о. Д. Белякова до єпископа Горазда (Павліка), 25.06.1926, на 2 арк.
- Canadian Orthodox History Project. URL: <http://archbishop-of-ottawa.org/content/canadian-orthodox-church-history-project> (дата звернення: 24.09.2023).
- Dubec, R., 2011. *Z dziejów parafii prawosławnych na lemkowskiźnie w okresie międzywojennym*, Gorlice: Diecezjalny Ośrodek Kultury Prawosławnej «Elpis», 238 s.
- Marek, P., 2019. *Biskup Gorazd (Pavlik). Životní příběh hledání ideální církve pro 20. století*, Olomouc: Univerzita Palackého, 698 s.
- Marek, P., 2020. «Obtížný cizinec». *Vladyka srbské pravoslavné církve Dositej a meziválečné Československo (1920 – 1939)*, Olomouc: UP v Olomouci, 390 s.
- Marek, P., Bureha, V., Danilec, J., 2009. *Arcibiskup Sawatij (1880 – 1959). Nástin života a díla zakladatelské postavy pravoslavné církve v Československé republice*. K 50. výročí úmrtí (1959 – 2009), Olomouc: Univerzita Palackého, 250 s.
- NA Praha 1 – Národní archiv, Praha. NA Praha, f. PMR, sign. 263, kart. 143, sv. 4, č. j. 3923/26. Віцегубернатор А. Розсипал до Канцелярії Президента, МШіНО, Президії Ради Міністрів та МВС, 23.06.1926.
- NA Praha 2 – NA Praha, f. PMR, sign. 263, kart. 143, sv. 4, č. j. 4293/26. Президія Політичного управління Підкарпатської Русі до Міністерства внутрішніх справ, 12.07.1926.
- Narodowe Archiwum Cyfrowe, Warszawa, sygn. 1-R-959. URL: <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/125398/h:520/> (дата звернення: 24.09.2023).
- Philippovsky Dies; Russian Archbishop, 75. 1956, *The Philadelphia Inquirer*, 1 May, p. 35.
- Woerl, M. Archbishop Adam (Phillipovsky, d. April 1956) of Philadelphia. URL: <https://www.rocorstudies.org/2015/10/08/archbishop-adam-adam-apolinarievich-phillipovsky-philipenko-30-january-1881-29-april-1956/#r+2122+1+6> (дата звернення: 24.09.2023).
- Божик, П., 1927. *Церков українців в Канаді: причинки до історії укр. церковного життя в Бритійській домінії Канаді, за час від 1890 – 1927*, Вінніпег, Манітоба: [б.в.], 336 с.
- Борщевич, В., 2021. *Митрополит Олексій (Громадський) в історії українського православ'я першої половини ХХ ст.*, Рівне: Волин. обереги, 1012 с.
- Гайсенюк, В., 2017. *Початок кінця. Москвафіли у Великій війні (1914 – 1918)*, Чернівці: Друк Арт, 304 с.
- Горбаль, Б., 2020. Санч як Центр Західної Лемковини, *Річник Русской Бурсы*, р. 16, с. 45–133. <https://doi.org/10.12797/RRB.16.2020.16.02>
- Данилець, Ю., 2023. Архієпископ Адам (Филиповський): історичний портрет та діяльність до кінця 1938 р., *Pravoslavny teologický sborník*, XLIX/34, Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pravoslávna bohoslovecká fakulta, с. 140–174.
- Державний архів Закарпатської області (ДАЗО), ф. 16, оп. 1, спр. 239, на 12 арк.
- Дуфанец, Теодор, 1997. Лемкы в Чехословакии, *Карпатська Русь*, Юнкес, 6 июня, с. 3–4.
- Красовський, І., 1992. *Тільки з рідним народом... Про ситуація в середовищі карпатських русинів*, Львів: Редакційно-видавничий відділ обласного управління по пресі, 41 с.
- Луцик редактором «Свѣта», 1916, *Свобода*, 5 серпня, с. 4.

Определения Архидієрейскаго Синода Русской Православной Церкви за границей, отъ 27 августа / 9 сентября 1926 года, 1926, *Церковныя вѣдомости*, № 17/18, с. 8.

Послание Собора Архидієреевъ Русской Православной Церкви за границей ко всѣмъ чадамъ Православной Русской Греко-Кафоліческой Церкви въ Америкѣ, 1924, *Церковныя вѣдомости*, № 19/20, с. 3.

Три Владыки, *ROCMAS Календарь на годъ 1923*. URL: <http://carpatho-russian-almanacs.org/ROCMAS/ROCMAS1923/ThreeLeaders.php> (дата звернення: 24.09.2023).

Участники литургійной службы, подчасъ которой Архимандритъ Адамъ Филипповскій возведенъ былъ во Епископа Канадійскаго, *ROCMAS Календарь на годъ 1923*. URL: <http://carpatho-russian-almanacs.org/ROCMAS/ROCMAS1923/Liturgu.php> (дата звернення: 24.09.2023).

References

- Adam Filippovskij, 1926, *Novoje vremja*, 24 junija, s. 2. (in Russian).
- Archiv KPR 1 – Archiv Kanceláře prezidenta republiky, Praha. Archiv KPR, f. KPR – protokol PR (Podkarpatská Rus), (1919), sign. PR 713, inv. č. 895. PR 364/26. Vítšubernator A. Rozsypal do Kantseliarii Prezydenta, MŠiNO, Prezydii Rady Ministriv ta MVS, 23.06.1926. (in Czech).
- Archiv KPR 2 – Archiv KPR, f. KPR – protokol PR (Podkarpatská Rus), (1919), sign. PR 713, inv. č. 895. PR 375/26. Prezydiiia Politychnoho upravlinnia Pidkarpatskoi Rusi do Ministerstva vnutrishnikh sprav, 12.07.1926. (in Czech).
- AUEROBE Olomouc 1 – Archiv úřadu eparchiální rady olomoucko-brněnské eparchie Pravoslavné církve v českých zemích a na Slovensku, Olomouc. AUEROBE Olomouc, f. Matěj Pavlík-Gorazd. Složka Korespondence Podkarpatská Rus. Lyst o. D. Beliakova do yepyskopa Horazda (Pavlika), 25.06.1926, na 2 ark. (in Russian).
- Borshchevych, V., 2021. *Mytropolyt Oleksii (Hromadskiy) v istorii ukrainskoho pravoslavia pershoi polovyny XX st.* [The Church of Ukrainians in Canada: reasons for the history of Ukrainian church life in the British Dominion of Canada, from 1890 to 1927], Rivne: Volyn. oberehy, 1012 s. (in Ukrainian).
- Bozhyk, P., 1927. *Tserkov ukrainsiv v Kanadi: prychnyky do istorii ukr. tserkovnoho zhyttia v Brytiskii dominii Kanadi, za chas vid 1890 – 1927* [The Church of Ukrainians in Canada: reasons for the history of Ukrainian church life in the British Dominion of Canada, from 1890 to 1927], Vinnipeg, Manitoba: [b.v.], 336 s. (in Ukrainian).
- Canadian Orthodox History Project. URL: <http://archbishop-of-ottawa.org/content/canadian-orthodox-church-history-project> (24.09.2023). (in English).
- Danylets, Yu., 2023. Arkhiiepyskop Adam (Fylypovskiy): istorychnyi portret ta diialnist do kintsia 1938 r. [Archbishop Adam (Filipovskiy): historical portrait and activity until the end of 1938], *Pravoslavny teologický sborník*, XLIX/34, Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pravoslávna bohoslovecká fakulta, s. 140–174. (in Ukrainian).
- Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti (DAZO), f. 16, op. 1, spr. 239, na 12 ark. (in Czech).
- Dubec, R., 2011. *Z dziejów parafii prawosławnych na lemkoowszczyźnie w okresie międzywojennym*, Gorlice: Diecezjalny Ośrodek Kultury Prawosławnej «Elpis», 238 s. (in Polish).
- Dufanets, Teodor, 1997. Lemky v CHEKhoslovakii [Lemki in Czechoslovakia], *Karpatska Rus*, IUnkes, 6 iunija, s. 3–4. (in Russian).
- Haiseniuk, V., 2017. *Pochatok kintsia. Moskvofily u Velykii viini (1914 – 1918)* [The beginning of the end. Muscovites in the Great War (1914 – 1918)], Chernivtsi: Druk Art, 304 s. (in Ukrainian).
- Horbal, B., 2020. Sanch yak Tsentr Zakhidnoi Lemkovyny [Sanch as the Center of Western Lemkivshchyna], *Richnyk Russkoi Bursy*, r. 16, c. 45–133. <https://doi.org/10.12797/RRB.16.2020.16.02> (in Ukrainian).
- Krasovskiy, I., 1992. *Tilky z ridnym narodom... Pro sytuatsiiu v seredovyskhi karpatskykh rusyniv* [Only with native people... About the situation among the Carpathian Ruthenians], Lviv: Redaktsiino-vydavnychiy viddil oblasnoho upravlinnia po presi, 41 s. (in Ukrainian).
- Lutsyk redaktorom «Svita» [Lutsik as the editor of «Svit»], 1916, *Svoboda*, 5 serpnia, s. 4. (in Ukrainian).
- Marek, P., 2019. *Biskup Gorazd (Pavlik). Životní příběh hledání ideální církve pro 20. století*, Olomouc: Univerzita Palackého, 698 s. (in Czech).
- Marek, P., 2020. «Obtížný cizinec». *Vladyka srbské pravoslavné církve Dositej a meziválečné Československo (1920 – 1939)*, Olomouc: UP v Olomouci, 390 s. (in Czech).
- Marek, P., Bureha, V., Danilec, J., 2009. *Arcibiskup Sawatij (1880 – 1959). Nástin života a díla zakladatelské postavy pravoslavné církve v Československé republice*. K 50. výročí úmrtí (1959 – 2009), Olomouc: Univerzita Palackého, 250 s. (in Czech).
- NA Praha 1 – Národní archiv, Praha. NA Praha, f. PMR, sign. 263, kart. 143, sv. 4, č. j. 3923/26. Vítšubernator A. Rozsypal do Kantseliarii Prezydenta, MŠiNO, Prezydii Rady Ministriv ta MVS, 23.06.1926. (in Czech).
- NA Praha 2 – NA Praha, f. PMR, sign. 263, kart. 143, sv. 4, č. j. 4293/26. Prezydiiia Politychnoho upravlinnia Pidkarpatskoi Rusi do Ministerstva vnutrishnikh sprav, 12.07.1926. (in Czech).
- Narodowe Archiwum Cyfrowe, Warszawa, sygn. 1-R-959. URL: <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/125398/h:520/> (24.09.2023). (in Polish).
- Opredeleniia Arkhiereiskago Sinoa Russkoi Pravoslavnoi TSerkvi zagranitsej otie 27 avgusta / 9 sentiabria 1926 goda [Definitions of the Synod of Bishops of the Russian Orthodox Church Outside of Russia, August 27 / September 9], 1926, *TSerkovnyia vedomosti*, №17/18, s. 8. (in Russian).
- Philippovsky Dies; Russian Archbishop, 75. 1956, *The Philadelphia Inquirer*, 1 May, p. 35. (in English).
- Poslanie Sobora Arkhiereev Russkoi Pravoslavnoi TSerkvi zagranitsej ko vsem chadam Pravoslavnoi Russkoi Greko-Kafolіcheskoi TSerkvi v Amerike [Message of the Council of Bishops of the Russian Orthodox Church Abroad to all the children of the Orthodox Russian Greek Catholic Church in America], 1924, *TSerkovnyia vedomosti*, № 19/20, s. 3. (in Russian).
- Tri Vladyki [Three Lords] *ROCMAS Kalendar na god 1923*. URL: <http://carpatho-russian-almanacs.org/ROCMAS/ROCMAS1923/ThreeLeaders.php> (24.09.2023). (in Russian).
- Uchastniki liturgiinoi sluzhby podchasej ktoroi Arkhimandrit Adam Fillipovskii vozvedenyi byl vo Episkopa Kanadijskogo [Participants in the liturgical service, sometimes in which Archimandrite Adam Fillipovsky was elevated to Bishop of Canada], *ROCMAS Kalendar na god 1923* URL: <http://carpatho-russian-almanacs.org/ROCMAS/ROCMAS1923/Liturgu.php> (data zvernennia: 24.09.2023). (in Russian).

Woerl, M. Archbishop Adam (Phillipovsky, d. April 1956) of Philadelphia. URL: <https://www.rocorstudies.org/2015/10/08/archbishop-adam-adam-apolliarievich-phillipovsky-philipenko-30-january-1881-29-april-1956/#r+2122+1+6> (24.09.2023). (in English).

ДОДАТКИ

Додаток 1

Стаття в газеті «*Novoje vremja*», 24 червня 1926 р.

Adam Filippovskij. V noč na 19. junija s. h. V Užhorod priijchal iz Halicii imenujušij sebe jepiskopom Adam Filippovskij. Ličnost' eta zasluživajet toho, čtoby skazati o nej niskolko slov. V 1925 h. A. Filippovskij vzbudil dilo protiv Mitropolita Platona ob otorvanii Sv. Nikolajevskoho Sobora v New Yorki. Nečistoplotnost' prijemov dovedena byla do takoj stepeni, čto sud'ja prihovori A. Filippovskoho iadvokata jeho jevreja Glúcka k arestu na 1 misiac i strafu 250 doll. Iz Sobora, peredannoho sudom zakonnoj cerkovnoj vlasti – mitropolitu Platonu, A. Filippovskij byl preprovožden v t'urjmu. Za vremja chozjajničanja v Sobori i mitropoličich pokojach vse bylo privedeno v polnijšij bezporjadok, pri čem pri provirki obnaruženo dylo pochiščenije mnohich predmetov, v tom čisli i cerkovnych. V voskresenije, 20. junija A. Filippovskij pojichal na avtomobili v Vel. Lučki, a v poned'lnik byl v Gorondi. Začim A. Filippovskij priijchal v Podkarpatsku Rus i čto u neho za missija, pokažet nedalekoje buduščeye.

[Adam Filippovskij, 1926, *Novoje vremja*, 24 junija, s. 2].

Додаток 2

Звіт Мукачівського окружного начальника до Президії жупанського уряду в Мукачеві, 22 червня 1926 р.

HLAVNOSLUŽNOVSKÝ ÚŘAD MUKACEVO.
УРЯДЪ ОКРУЖНОГО НАЧАЛЬНИКА МУКАЧЕВО.

Čis. 1755 pres. ai 26. v Mukačevě, dne 22. června 1926.

Předmět: Adam Filipovský-Kanadský řecko-vých. biskup příjezd do Vel. Luček.

Presidiu županského úradu v Mukačevě.

Dodatkem ku zdej. oznámení ze dne 19. a 20. června 1926 číslo 1736 a 1737 pres oznamuji, že biskup byl uvítán s veškorými poctami, procesím a zvoněním, za účasti asi 5000 osob a uveden do lučanského kostela, kde sloužil mši.

Po mši dršel dlouhé kázání. Předem sdělil biskup přítomným, že přichází z Ameriky na popud tamních Rusínů, aby zde tlumočil pozdravy všem známým bratrům a sestřám pravoslavným.

Při dalším kázání řečnil v duchu náboženském, pak přešel na nepříznivé poválečné poměry a konečné řekl přítomným: «Nic si nikdo z nynějších poměrů nedělejte a buďte si dobře vědomi co praví staré pořekadlo. «Ruský člověk má 7 škyr /kozí/, když mu sderou jednu, zůstane juch 6 a když mu vezmou ještě jednu, zůstane mu ještě 5 a přece jen se nepoddá a vše vzdorovitě vydrží».

Po ukončení mše, odebral se na farau v Luckách, ku společnému obědu a o 17 hod. odjel pak povozem společně a řecko-vých. knezem Dimitrijem Biljákem do Gorondy. Auto na němž biskup přijel, odejelo o 16. hod. do Užhorodu. Znacka auta jest P.R. 54.

Dle doslechu cestuje biskup Adam z Ameriky do Polska, odtud do Juhoslavi, ČSR, pak zase do Polska, odtud do Švýcar a pak zpět do Ameriky. Pittsburgh. Jak dlouho se zdrží na zdej. území – není známo.

Hlavní služný: Zsolič

Штамп

Županský úrad v Mukačevě.

Жупанское управление въ Мукачевѣ.

Došlo dne: 22.06.1926.

Дошло дня:

Číslo pres.

№.....4730

Základní číslo: 4664

Referent: Референт: підпис нерозбірливо.

[ДАЗО, ф. 16, оп. 1, спр. 239, арк. 4–4 зв.].

Додаток 3

Звіт Мукачівського окружного начальника до Президії жупанського уряду в Мукачеві, 28 червня 1926 р.

HLAVNOSLUŽNOVSKÝ ÚŘAD MUKACEVO.
УРЯДЪ ОКРУЖНОГО НАЧАЛЬНИКА МУКАЧЕВО.

Čis. 1812 pres. ai 26. v Mukačevě, dne 28. června 1926.

Předmět: Adam Filipovský, Kanadský řecko-vých. biskup.

Presidiu županského úradu v Mukačevě.

Dodatkem k mojemu oznámení ze dne 23. června 1926 číslo 1771 pres. ai 26 oznamují, že rúsky pravoslavný biskup Adam Filipovský dne 24. června 1926 o 9. hod. odejel z Gorondy k Mukačevu a odtud pak dále do Lvova v Polsku.

Důvěrně bylo zjištěno, že biskup Filipovský má doktorát práv, jehož dosáhl na některá universitě v byv. Rakousko-Uhresku. Otec jeho byl pravoslavný duchovní kdesi v Haliči a ve světové válce byl rakouskými úřady pro své rusofilské smýšlení internován ve Štýrském Hradci, kdež také zemřel.

Biskup Filipovský byl nyní též ve Štýrském Hradci, kdež protestoval u rakouských úřadů proti zrušení hřbitova internovaných Rusinů.

Při své návštěvě Evropy byl biskup Filipovský v Bělehradě, pak v Cařihradě, odkud do Bukurešti přicestoval aeroplánem.

Při odjezdu ze Strabišova-Gorondy byl biskup Filipovský až do Mukačeva doprovázen pravoslavným duchovním Bilákem z Gorondy.

Politickou činnost zde biskup žádnou neprojevil a ani s nikým z obyvatelstva – vyjma duchovního Biláká a jeho rodiny – se nestýkal.

Hlavní služný: Zsolič

Штамп

Жупанский уряд в Мукачевѣ.

Жупанское управление въ Мукачевѣ.

Došlo dne: 28.06.1926.

Дошло дня:

Číslo pres.

№.....4878

Základní číslo: 4664

Referent: Референт: підпис нерозбірливо.

[ДАЗО, ф. 16, оп. 1, спр. 239, арк. 7].

Додаток 4

Звіт Мукачівського окружного начальника до Президії жупанського уряду в Мукачеві, 29 червня 1926 р.

HLAVNOSLUŽNOVSKÝ ÚŘAD MUKACEVO.
УРЯДЪ ОКРУЖНОГО НАЧАЛЬНИКА МУКАЧЕВО.

Čis. 1830 pres. ai 26. v Mukačevě, dne 29. června 1926.

Předmět: Pravoslavné hnutí na Podk. Rusi, příjezd biskupa Adama Filipovského.

Odpověď k číslu 1830 pres ze dne/ со дня 29.06.1926.

Presidiu županského úradu v Mukačevě.

Oznamují, že biskup Adam Filipovský při odjezdu z Gorondy dne 24.6.1926 zastavil se v Mukačevě u státního veřejného notáře. Kdy odcestoval není známo. Týž byl vysvěcen biskupem Gorazdem českým, a Stefanem biskupem americkým v Pittsburghu v r. 1922. Jest americkým státním občanem a měl americký cestovní pas. Rodem je Velkorus.

Velké Lučky navštívil na přání občanů z Vel. Luček zamestnaných v Pittsburghu v Americe, aby zde vyřídil pozdrav a odsloužil bonoslužby.

Více zde není známo.

Hlavní služný: Zsolič

[ДАЗО, ф. 16, оп. 1, спр. 239, арк. 11].

Додаток 5

Світлина єпископа Адама (Філіповського) під час його візиту до Варшави, 1926 р.

Narodowe Archiwum Cyfrowe, Warszawa, sygn. 1-R-959. URL:
<https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/125398/h:520/> (дата звернення: 24.09.2023).

Yurii Danylets

Candidate of History, Docent;

Docent of the Department of the Archaeology, Ethnology and Cultural Studies, SHEE «Uzhhorod National University», Uzhhorod

ARCHBISHOP ADAM (PHILIPOVSKY): NEW DOCUMENTS ABOUT HIS VISIT TO SUBCARPATHIAN RUS

In the article, for the first time, documents about the visit of Bishop Adam (Philipovsky) to Subcarpathian Rus in June 1926 are introduced into scientific circulation. The author was involved in the analysis of sources from several archives of different countries. Among them are the documents of the State Archives of the Transcarpathian Region, the National Archives of the Czech Republic, and the Archives of the Office of the President of the Republic in Prague. The epistolary legacy of the Czech bishop Gorazd (Pavlik), which is kept in the Archives of the Olomouc-Brno Diocese in Olomouc, is also of some interest. Periodicals also supplement documentary sources. The article uses a publication from the Uzhhorod newspaper «Novoje vremja», which was published in Latin. The text provides a brief description of the life path of Bishop Adam, and his connections with individual residents of Subcarpathian Rus are reflected. The author emphasizes that the activities of the aforementioned bishop played an essential role in the life of American Orthodoxy in the first half of the 20th century. The study of Philipovsky's biography gives grounds for asserting that his work is not

sufficiently studied historiographically, and historians do not even mention the visit to Subcarpathian Rus. The author traces the development of Adam Philipovsky, his educational level, and his professional activity. It is emphasized that he was a graduate of Lviv University, engaged in journalism, and later went through all levels of the priestly career. The initiator of his ordination in 1922 was Bishop Stefan (Dzubay) of Pittsburgh, who wanted to strengthen his position in Canada in a confrontation with Metropolitan Platon (Rozhdestvenskyi). Bishop Adam led the communities of Carpathians who lived in several Canadian cities and then extended his jurisdiction to American parishes of the «old land» as well. Having lost to the metropolitan and received a ban from the ROCOR, the bishop left behind a significant influence and achieved recognition of his diocese by the Karlovy Vary Synod. Several documents from the SATR funds are attached to the article, which characterizes the policy of the Czechoslovak authorities towards the Orthodox Church and describes the course of the bishop's visit to Subcarpathian Rus.

Keywords: Adam (Philipovsky), bishop, Orthodox Church, Subcarpathian Rus, USA.